

Ikmatulla YELMURATOV,

Qoraqalpog' davlat universiteti O'zbekiston va Qoraqalpog'iston tarixi kafedrasini mudiri, PhD

E-mail: elmuratov.ikmet@mail.ru

Tel: (93) 368 86 22

T.f.d. prof. D.Urakov. taqrizi asosida

THE HISTORY OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN (1991-2018)

Annotation

This article describes the changes in the field of education in the Republic of Karakalpakstan over the years of independence, specific areas of development, reforms, expansion of education, opening of higher educational institutions, faculties, specialties, postgraduate studies, doctoral studies, student admission quotas, the possibility of staff expansion, major reconstruction, repair work, qualified specialists, information about councils is described.

Key words: Higher education, reforms, KSU, NSPI, Nukus branch of TPMI, Agrarian University, Nukus branch of TUIT, scientific research. Scientific schools.

ИСТОРИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН (1991-2018 ГГ.)

Аннотация

В данной статье описываются изменения в сфере образования в Республике Каракалпакстан за годы независимости, конкретные направления развития, реформы, расширение образования, открытие высших учебных заведений, факультетов, специальностей, аспирантура, докторантура, квоты приема студентов, возможность расширения штата, капитальная реконструкция, ремонтные работы, квалифицированные специалисты, описана информация о советах.

Ключевые слова: Высшее образование, реформы, КГУ, НДПИ, Нукусский филиал ТОШПМИ, Аграрный университет, Нукусский филиал ТУИТ, научные исследования. Научные школы.

QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM MUASSASALARI TARIXI (1991-2018 YILLAR)

Annotatsiya

Ushbu maqolada Qoraqalpog'iston Respublikasida mustaqillik yillarida ta'lim sohasidagi o'zgarishlar, o'ziga xos rivojlanish yo'nalishlari, islohotlar, ta'lim sohasining kengayishi, Oliy ta'lim muassasalarining ochilishi, fakultetlar, mutaxassisliklar, aspirantura, doktorantura, talabalarning qabul kvotalari, kadrlarga bo'lgan ehtiyoj, kapital-rekonstruksiya, ta'mirlash ishlari, malakali mutaxassislar, Kengashlar haqida ma'lumotlar bayon etiladi.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim, Islohotlar, QQU, NDPI, ToshPMI Nukus filiali, Agrar universiteti, TATU Nukus filiali, Ilmiy tadqiqot. Ilmiy maktablar.

Kirish. Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilganligida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash chora- tadbirlar ko'rsatilib o'tilgan. Sababi Oliy ma'lumotli kadrlar tayyorlash davlat istixboli hisoblanadi. Oliy ta'lim tizimi mamlakat taraqqiyotini va yuqori malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Muayyan davrning tarixiy sharoitlarida Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim muassasalari tarixi, ularning faoliyati qonunchilik asoslarining shakllanishi bog'liq masalalar bir qator tadqiqotchilarning izlanishlarida tahlil qilingan. Muammoni o'rganilganlik darajasini tahlil qilish, mavzu bo'yicha birlamchi arxiv hujjatlari, XXI asr ilm fan sohasidagi o'zgarishlar, o'ziga xos rivojlanish yo'nalishlari, islohotlar, ta'lim sohasida o'zgarishlar, Oliy ta'lim muassasalari tarixi, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, ilmiy xulosalar chiqarish zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tarixiy-qiyosiy hamda umumiy tahlillar asosida xulosa berish, holislik, ilmiylik, tarixiy yondoshuv, tizimlashtirish tadqiqotning metodologik asosini tashkil qiladi.

Tahlil va natijalar. Berdaq nomidagi Qoraqalpog' davlat universiteti respublikamizdagi eng yirik oliy ta'lim muassasasi hisoblanib [1], 1992 yili Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengashining 274 sonli Qarori bilan Berdaq nomidagi Qoraqalpog' davlat universiteti (Bundan keyin: QDU. – U. X) deb qayta nomlandi [2]. 159 QDU da 1993-1994-o'quv yilida 32 nafar fan doktori va professorlar, 146 nafari fan nomzodi va 52 nafar dotsentlar, jami 389 nafar professor- o'qituvchilar faoliyat yuritdi [3]. 160 2000-2001-o'quv yilida QDU da 12 fakultet, 47 ta kafedra mavjud bo'lib, ularda 414 professor-o'qituvchi, 18 nafari fan doktori, 12 nafari professor, 162 nafari fan nomzodi va 98 nafari dotsent. Talabalar soni esa 5296 nafar, shulardan 3955 nafari kunduzgi bo'limda, 1341 nafari sirtqi bo'limda ta'lim olishgan [4]. 2011-2012-o'quv yilida jami 7 ming 127 nafar talabaga 612 nafar professor-o'qituvchilar ta'lim tarbiya berdi. 2018 yilga kelib bu oliy o'quv yurtida 49 ta bakalavr ta'lim yo'nalishi va 24 ta magistr mutaxassisligi bo'yicha mutaxassislar tayyorlandi.

Universitetda 10 ta fakultet, 40 ta kafedra va magistratura bo'limlari mavjud bo'lib, 9000 dan ortiq talabalarga 600 nafar professor-o'qituvchilar ta'lim berishdi. Ulardan 27 nafari fan doktori va professorlar, 9 nafari falsafa doktori (PhD), 169 nafari fan nomzodlari va dotsentlardir [5]. Agar 1992-1993-o'quv yilida universitet o'quv bazasida 48 ta kabinet, 34 ta laboratoriya, 4 ta lingafon kabinetlari mavjud bo'lgan bo'lsa, 2000- 2001-o'quv yilida 62 ta kabinet, 47 ta umumiy laboratoriya, yana qo'shimcha Nukus harbiy garnizonida 4 ta laboratoriya va 16 katta auditoriyadan iborat bo'lgan, kompyuterlar soni oshdi va ular 209 taga yetdi [6]. 165 Innovatsion xarakterga ega axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan taminlash o'sib borgan. 2011-2012-o'quv yiliga kelib 1 ming 51 ta zamonaviy kompyuterlarga ega bo'ldi. Ulardan 815 tasi bevosita o'quv jarayonida foydalanildi [7].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash chora- tadbirlar to'g'risida"gi 2011 yil 20 maydagi PQ-1533-son Qarori asosida 2014-2016 yillar davomida universitetda 13 mlrd 150 mln so'm mablag'ga kapital-rekonstruksiya, ta'mirlash ishlari olib borildi. 168 1990 yil Nukus davlat universitetining 4 ta fakulteti asosida Nukus davlat pedagogika instituti tashkil topdi. Dastlab mazkur o'quv yurtida 2271 talaba tahsil olgan va 116 o'qituvchi 17 nafar texnik xodimlar faoliyat yuritgan bo'lsa [8], 1991-1992-o'quv yilida institutda 3391 nafar talaba tahsil olgan, shundan 2177 nafar talaba kunduzgi, 1214 nafar talaba sirtqi bo'limda ta'lim olgan [9]. Kafedralar soni 39 taga yetdi.

Kafedralarda 2 ta O'zbekiston Respublikasi FA muxbir a'zosi, 9 nafar fan doktori, 89 nafar fan nomzodi, 9 nafar professor va 27 nafar dotsent faoliyat yuritgan. Institut moddiy-texnik bazasi mustahkamlanib, kafedralar zaruriy asbob-uskunalar bilan ta'minlanganligi mazkur davrda 3 baravarga ortdi. Institutni innovatsion texnologiyalar bilan ta'minlashga katta e'tibor qaratildi va 54 ta laboratoriya xonalari, 5 ta lingafon kabinet, 4 ta dialog kabinet, 2 ta "KUVT", "Tashkent" tipidagi 2 ta "OSIYO" tipidagi 1 ta "ISKRA" tipidagi, 60 o'ringa mo'ljallangan 5 ta displey sinfi, 56 o'ringa mo'ljallangan 2 ta kalkulyator sinflari tashkil qilindi [10]. 172 2009-2010 o'quv yiliga kelib institutda 9 fakultet, 28 ta kafedra, bo'lib, ularda 490 nafar professor-o'qituvchilar faoliyat olib bordi. 173 Mazkur o'quv yilida institutda 33, 5 mln so'm mablag'ga 24 dona kompyuter, 6 ta printer, 2 dona ko'p funksiyali nusxa ko'chirish apparati olindi [11]. 174 Innovatsion axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan ta'minlashga keyingi yillarda ham e'tibor ortib bordi.

Toshkent pediatriya tibbiyot institutining Nukus filiali Orol bo'yi aholisining sog'lig'ini saqlash va yuqori malakali tibbiy kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish, pediatriya mutaxassislarini tayyorlash maqsadida tashkil qilinib, 1991 yil 1 oktabridan faoliyat ko'rsata boshladi [12].

Filialning ochilishi ekologik inqiroz markazi bo'lgan Orol mintaqasini bolalar shifokorlari bilan ta'minlash imkonini kengaytirdi. Filialda bolalar shifokori (pediatr), bolalar jarrohligi va boshqa mayda tarmoq shifokorlari tayyorlanmoqda. Mazkur o'quv dargohi Orolbo'yi xalqlarini davolashning yangi usullarini izlab, ekologik talofatning oldini olish yo'llarini topib, tibbiyotni yangi bilimlar bilan boyitishga xizmat qilmoqda.

Institut bolalarni ekologik talofat ta'siridan saqlash bo'yicha ishlar olib boradi, ularga tashxis qo'yish usullarini ilmiy tadqiq etadi. Bu yerda bolalar anatomiyasi, fiziologiyasi tadqiq qilindi, ularning immunologik, biokimik, genetik o'sishi o'rganiladi.

1996-1997-o'quv yillarida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga asosan Toshkent pediatriya tibbiyot institutining Nukus filiali Berdaq nomidagi QDUning meditsina fakulteti bo'lib qayta qo'shildi. 1998-1999 o'quv yilidan e'tiboran u Toshkent pediatriya tibbiyot institutining Nukus filiali bo'lib qayta tuzilib, Qoraqalpog'iston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tassarufiga o'tkazildi [13]. Mazkur yilda "Davolash ishi" fakulteti tashkil qilinib, yillik qabul 160 nafar talabaga yetdi. 177 Filial professor-o'qituvchilari 1997-1999-yillarida Respublika fan va texnika qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan "Orol bo'yi mintaqasida yosh bolalarda ko'p uchraydigan kasalliklarda ikkinchi darajali immunitet yetishmovchiligining klinik-immunologik xususiyatlari, ularni davolash va prognoz qilish usulbarini ishlab chiqish" kabi 7 ta mavzuda ilmiy ish ustida ilmiy tadqiqot olib borildi. Ilmiy ishlari natijalari bo'yicha Ita patent va 1 ta sertifikat olindi [14]. Professor-o'qituvchilar tomonidan 3 ta monografiya, 14 ta uslubiy qo'llanma chop etildi. 20 dan ortiq ilmiy maqolalar e'lon qilindi.

2000-2001-o'quv yilida ToshpMI Nukus filialida 20 ta kafedra mavjud bo'lib, ularda 167 nafar o'qituvchi, shulardan 10 nafari fan doktorlari, 42 nafari fan nomzodlari 2008-2009 o'quv yilda esa 24 ta kafedra mavjud bo'lib, ularda 180 nafar professor-o'qituvchi ish faoliyatini olib borishgan. Talabalar soni esa 1100 nafarni tashkil qilgan.

Filialdagi mavjud o'quv-laboratoriyalari zamonaviy asbob uskunalar bilan jihozlangan [15]. Bu ta'lim muassasasini 27 yil davomida 3700 nafardan ortiq talaba bitirib va ular bugungi kunda 10 dan ortiq davlatlarda o'z ish faoliyatlarini yuritishmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1992 yil 28 fevraldagi "Respublikaning yangi oliy o'quv yurtlarini tashkil qilish to'g'risida"gi PF-356-son Farmoni [16] asosida 1992 yil Berdaq nomidagi Qoraqalpog' davlat universitetining agrar fakulteti bazasida Toshkent davlat agrar universiteti Nukus filiali tashkil qilindi. Filialning 2 ta ("Agronomiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalashtirish", "Zootexnika") fakultetida 9 ta kafedra, 12 ta laboratoriya va 20 ta kabinet faoliyat yuritadi, ularda 14 ta bakalavriat yo'nalishi bo'yicha mutaxassislar tayyorlanadi [17].

2010-2011-o'quv yilida bu bilim dargohida 958 nafar talaba bilim olishgan, ularga 71 nafar professor-o'qituvchi, shundan 8 nafari fan doktori va professorlar, 29 nafari fan nomzodlari va dotsentlar, talabalarga ta'lim berishdi. Filialda o'quv, ilm va ishlab chiqarishni integratsiyalashtirish maqsadida 7 ta innovatsion guruh faoliyat olib bormoqda va 19 ta karxona bilan hamkorlik shartnomalari tuzilib, tegishli ishlar yuritilmoqda.

Bugungi kunda bu ta'lim dargohida 1635 nafar talabaga 160 nafar professor-o'qituvchi ta'lim berishmoqda. Shundan 7 nafari fan doktori va professor, 60 nafari fan nomzodlari va dotsentlar. Filialning ilmiy salohiyati 41,9 foizni tashkil qiladi.

Toshkent Axborot Texnologiyalari universitetining Nukus filiali O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2005 yil 2 iyundagi «Axborot texnologiyalari sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish to'g'risida»gi PQ-91-son Qarori asosida tashkil qilindi. Oliygo'ha tashkil qilingan vaqtda «Axborot texnologiyalari» fakulteti bilan birga «Axborot va axborot texnologiyalari», «Tabiiy va umumiy kasbiy fanlar», «Gumanitar va ijtimoiy-iqtisodiy fanlar» kafedralari mavjud bo'lib, ularda 4 ta bakalavriyat yo'nalishi bo'yicha 452 nafar talabalarga 32 nafar professor-o'qituvchilar malakali bilim berishdi. [18] Bugungi kunda filialda 2 ta fakultet, 6 ta kafedra, 8 ta bo'lim, 2 ta markaz va Ita sektor ish faoliyatini olib bormoqda va bakalavriyatning 6 yo'nalishi bo'yicha magistraturaning 2 ta ixtisosligi bo'yicha mutaxassislar tayyorlanmoqda.

Qoraqalpog'istonda madaniyat va san'atni rivojlantirish, iqtidorli yoshlarning sahna mahoratini yuksaltirish maqsadida 2008 yil 28 aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Davlat san'at institutining Nukus filialini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-845-son [19] Qarori asosida Nukus shahrida O'zbekiston davlat san'at institutining Nukus filiali ochildi! Bu o'quv dargohi tashkil qilingan yili 2 ta yo'nalishga 25 nafar talaba qabul qilindi. 192 2011-2012 o'qish yilida ta'lim muassasasini 2 ta mutaxassislik "Drama teatri va kino aktyorligi" va "Sahna va san'at dramaturgiyasi" bo'yicha ilk bitiruvchilar o'qishni bitirishdi. Bugungi kunda oliygo'hada 8 ta yo'nalish bo'yicha 228 nafar talaba ta'lim olmoqda. Shuningdek, filialda 2 ta "Rejissyor va aktyorlik mahorati" va "Ijtimoiy-gumanitar va san'atshunoslik" kabi kafedralar mavjud.

Filialning ochilishi respublikada teatr, kino, televideniye, radio yo'nalishlari uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashda muhim voqea bo'ldi.

Filial tashkil qilingan davrda 1 nafar ham fan nomzodi yo'q edi. Hozir kunda bu dargohda 7 nafar fan nomzodi, 1 nafar dotsent, 19 nafar katta o'qituvchi faoliyat yuritmoqda. Filial ilmiy salohiyati 31,8 % ni tashkil etadi [20]. So'nggi besh yil ichida filialning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash maqsadida O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti tomonidan 1 mlrd 432 mln 260 ming so'mlik innovatsion xarakterga ega o'quv-texnik anjomlari, darsliklar va o'quv-laboratoriya anjomlari, zamonaviy kompyuter sinflari yetkazib berildi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 13 noyabrda Nukus shahrida yana 3 ta oliy ta'lim muassasalari "O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya va sport universitetining Nukus filialini" [21] "Navoiy davlat konchilik institutining Nukus filialini" [22] "Samarqand veterinariya meditsinasi institutining Nukus filialini" [23] tashkil qilish to'g'risida Qaror qabul qilindi.

Xulosa. Qoraqalpog'iston Respublikasida 1991 yil 3 ta oliy ta'lim muassasasi, shundan 1 ta universitet, 1 ta institut, 1 ta filial faoliyat yuritgan. Ularning zamonaviy o'quv-laboratoriya jihozlari bilan ta'minlanganligi 23 foizni, kompyuter va innovatsion axborot texnologiyalari bilan ta'minlanganligi 13,3 foizni tashkil qilgan [24]. Bu oliy ta'lim yurtlarida 604 nafar professor-o'qituvchi, shundan 2 nafar akademik, 10 nafar fan doktori va professor, 86 nafar fan nomzodlari va dotsentlar, 9865 nafar talabaga ta'lim berishgan. 2002-2010 yilga kelib, Respublikada oliy ta'lim muassasalari soni 6 taga yetdi. Shundan 1 ta universitet, 1 ta institut, 4 ta oliy o'quv yurtlari filiallari faoliyat ko'rsatib, ularning o'quv-laboratoriya jihozlari bilan ta'minlanganligi 78 foizni, kompyuter va axborot texnologiyalari bilan ta'minlanganligi 80 foizni tashkil qildi.

Professor-o'qituvchilar miqdori esa 1412 nafarga yetdi, ulardan 4 nafari akademik, 64 nafari professor, 12 nafari fan doktori, 373 nafari fan nomzodlari bo'lib, ulardan 16296 nafar talaba ta'lim olishgan. 201 Hozirgi kunda Qoraqalpog'iston Respublikasida faoliyat yuritayotgan 9 ta oliy o'quv yurtida barcha sohalar bo'yicha malakali mutaxassislar tayyorlanmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 11 жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2005. – Б. 91. – Бердақ номидаги ҚДУ 1976 йили Нукус шаҳрида Қорақалпоқ педагогика институти негизда ташкил қилинган
2. Абдиназимов Ш. Қарақалпақ мамлекетлик университети. – Нөкис: Билим, 2017. – Б. 10.
3. Уразбаева Р., Утениязов Қ., Ибрагимова У. Қарақалпақ мамлекетлик университетине 25 жыл.–Нөкис: Билим, 2004. – Б. 26.
4. Ортиқбоев А. Истиклол берган имконият.// Қорақалпоғистон тонги. – 2012. – 7 июнь
5. Реймов А. Йигиликли ислер уллы максетлерди гөзлейди. // Еркин Қарақалпақстан. – 2018. – 30 августь.
6. Халкназаров М. Халқ билимлендириўи - Ғәресизлик жылларында. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2001. – Б. 20.
7. Ортиқбоев А. Истиклол берган имконият.// Қорақалпоғистон тонги. – 2012. – 7 июнь.
8. Уразбаева Р. Дж. Из истории высшего и среднего специального образования в Каракалпакстане. – Нукус: Каракалпакстан, 1994. – С. 80.
9. ЎзР МДА, М. 26 – жамғарма, 1 – рўйхат, 29 – йиғма жилд. 10 – varaқ.
10. Базарбаев Б., Алламбергенов К., Аяпов Ш., О. Юсупов. Эжинияз атындығы Нөкис мамлекетлик пединститутына 60 жыл. – Нөкис: Билим, 1994. – Б. 90
11. Теберик билим дәрғайы. – Нөкис: Қарақалпақстан, 2010. – Б. 62.
12. ҚР МДА, 469-жамғарма, 1 – рўйхат, 49-йиғма жилд, 3- varaқ.
13. Мамбетов Ж. Шыпакерлер таярлаў мектеби. //Қарақалпақстан жаслары. – 2012. – 23 феврал.
14. ҚР МДА, 469-жамғарма, 1-рўйхат, 16-йиғма жилд, 104- varaқ.
15. Алексеева Г. Дорога в медицину. // Вести Каракалпакстана. – 2015. – 11 апрель.
16. Республиканинг янги олиий ўқув юртларини ташкил қилиш тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1992 йил 28 февралдаги ПФ-356-сон Фармони // <https://www.lex.uz/docs/643035>
17. Турғанбаев Р. Ауыл хожалығына жетик қәнигелер зәрур. // Еркин Қарақалпақстан. – 2011. – 11 апрель.
18. Қайпбергенов Б. Информациалық технологиялар турмысымыздың ажыралмас бөлеги //Еркин Қарақалпақстан. –2011. – 28 апрел.
19. Ўзбекистон Давлат санъат институтининг Нукус филиалини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 28 апрелдаги ПҚ-845-сон Қарори // <http://www.lex.uz/docs/1348649>
20. Палуаниязов П. Биз ушын ең эзиз дәрғай. // Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти Нукус филиалининг “Мустақиллик йилларида театр санъатининг ривожланиш йўллари” мавзусидаги республика илмий-назарий конференция материаллари. – Нукус, 2018. – Б.3-4-5
21. Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университетининг Нукус филиалини ташкил этиш тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 13 ноябрдаги 924-сон Қарори // <http://www.lex.uz/docs/4058447>
22. Навоий давлат кончилиқ институтининг Нукус филиалини ташкил этиш тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 13 ноябрдаги 925-сон Қарори // <http://www.lex.uz/docs/4058455>
23. Самарқанд ветеринария медицинаси институтининг Нукус филиалини ташкил этиш тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 13 ноябрдаги 926-сон Қарори // <http://www.lex.uz/docs/4058518>
24. Елмуратов, И. Г. (2020). История реформ в сфере образования республики Узбекистан. In Астраханские Петровские чтения (pp. 49-50).